

Wat heet kwetsbaar?

Prof. dr. H.L.G.J. Merckelbach*

Je kunt hem makkelijk vinden. Op *Facebook*. Daar toont William¹ – voor vrienden de Schot – zich op een manier die niet ongebruikelijk is voor post-adolescenten uit het Verenigd Koninkrijk: een taai vent, bijna kaalgeschoren en met op de armen tatoeages die getuigen van eeuwige afhankelijkheid aan Celtic FC. Kortom, het soort jongen dat wel tegen een stootje kan. Niettemin had de Schot zich aardig in de nesten gewerkt. Het kwam door zijn soms overvloedige drankgebruik, zijn vergeefse pogingen om werk te vinden – en vooral te houden – en de voortdurende ruzie met z'n ouders waar hij bij inwoonde. De Schot raakte zodoende in de put. Op een dag besloot hij op aanraden van een maat naar Nederland te vertrekken. Want daar was werk bij een fabriek die kunststoffen produceerde. Daar was ook huisvesting: in een keurige doorzonwoning, waar nog een stel andere werknemers van de fabriek tijdelijk onderdak hadden gevonden. De Schot woonde er al een paar maanden toen er zich een nieuwe huisgenoot aandeede: David, een Engelse werknemer van de fabriek, die, zo zegt hij zelf, *the Queen's English* spreekt.

1. Italianen

De sociaal-psychologische literatuur over alcohol is vaak saai vanwege haar moralistische overtonen. De boodschap is telkens dat je er enge ziektes van krijgt en dat je remmingen er

van wegvallen. In de antropologie zijn meer sprankelende ideeën te vinden. De Amerikaanse journalist Malcolm Gladwell schreef er nog niet zo lang geleden een prachtig stuk over.² Daarin gaat het onder andere over een op het eerste gezicht raadselachtig verschijnsel: het geringe aantal Italiaanse immigranten dat de alcohol-kliniek in New Haven bevolkte in de jaren vijftig van de vorige eeuw. Er verbleven slechts een handjevol Italiaanse patiënten terwijl toch één op de drie inwoners van New Haven een Italiaanse achtergrond had en ook alom bekend was dat ze flink dronken. Verwijzend naar de antropologische literatuur legt Gladwell uit dat die asymmetrie veel te maken had met *hoe* eerste generatie Italianen in de Verenigde Staten dronken: ze dronken veel, maar dan op een manier die door en door geritualiseerd was. Hun sociale codes dicteerden hoe laat je begon met drinken, wat en met wie je dronk, en wanneer je er mee ophield. Gladwell beweert dat alcohol vooral ontwrichtend gaat werken, zodra zulke codes zijn weggefallen. Als ze er al waren dan golden in de doorzonwoning van de Schot en zijn huisgenoten soepele codes. In de zomermaanden van 2008 keken ze in de huiskamer vaak gezamenlijk naar het EK voetbal. Zo was het ook op 13 juni toen eerst Italië tegen Roemenië en later op de dag Nederland tegen Frankrijk speelde. In de doorzonwoning werd het drinken vanaf de late middag crescendo ingezet.

* Prof. dr. H.L.G.J. Merckelbach is als hoogleraar psychologie verbonden aan de Universiteit Maastricht.

1 De naam is gefingeerd. De zaak is dat niet. Op verzoek van de rechter-commissaris trad de auteur op als getuige-deskundige in deze zaak. De auteur legde aan

de raadvrouw mr. R.E.H. Jager de concept versie van dit artikel voor.

2 M. Gladwell, 'Drinking games', *The New Yorker*, 15 februari 2010.

2. Goodwins experimenten

Wanneer alcohol precies ontwrichtend gaat werken op het sociale verkeer is één ding, wat het doet met het geheugen is nog iets heel anders. Pionierswerk op dat terrein werd gedaan door de Amerikaanse arts Donald W. Goodwin (1932-1999). Goodwin was mateloos geboeid door het onderwerp en schreef bijvoorbeeld een prachtig boek over de rol van alcohol in het leven van een aantal zeer productieve romanschrijvers, waaronder Simenon.³ In de jaren 70 van de vorige eeuw voerde hij experimenten uit waarvan Ethische Commissies nu zenuwachtig zouden worden. Het kwam erop neer dat Goodwin werkeloze probleemdrinkers naar een ziekenhuis haalde en hen daar binnen het bestek van vier uren zestien tot achttien glaasjes Bourbon liet drinken. Ondertussen toonde hij zijn proefpersonen kinderspeelgoed en scènes uit een pornografische film. Na twee minuten, dertig minuten en 24 uren werd het geheugen voor deze dingen getest. De proefpersonen konden na twee minuten nog wel zeggen wat ze hadden gezien. Maar na dertig minuten en 24 uur bezat de helft van de proefpersonen totaal geen herinneringen meer aan het toch bijzondere materiaal dat hen was getoond. Dat is wat je noemt een alcoholblack-out.⁴ In een ander onderzoek ging Goodwin nog een stap verder. Hij stelde werkelozen eerst in de gelegenheid om zich flink te bedrinken, vroeg daarna of ze hongerig waren, liet ze een pan met een deksel zien, en haalde de deksel ervan af. In de pan lagen drie dode muizen. Zelfs een behoorlijk aangeschoten persoon zal de portee van zo'n bizar voorval maanden later nog kunnen beschrijven. De zwaar beschonken proefpersonen

van Goodwin niet. Ze konden het na dertig minuten al niet meer navertellen, laat staan de volgende dag. Black-out wederom.⁵

Hoe zo'n black-out ontstaat, is zo ongeveer wel bekend. Het komt erop neer dat hoge doses alcohol de hippocampus plat leggen. Normaliter zorgt deze hersenstructuur ervoor dat nieuwe informatie wordt ingeplugd in het langetermijngeheugen. Als de hippocampus verstoord raakt door alcohol en nieuwe informatie daarom niet langer wordt opgeslagen, is het geheugenverlies onherroepelijk. Het is alsof de bibliothecaris ziek thuis zit en nieuwe boeken in de prullenmand en niet in de rekken belanden. Weg is echt weg. De proefpersonen van Goodwin hadden zich daarom de pan met muizen ook niet twee, zes of dertig dagen later kunnen herinneren, toen ze wat nuchterder waren.

Hoe belangrijk de hippocampus voor het langetermijngeheugen is, valt goed te zien bij de in neurologische handboeken vaak aangehaalde patiënt Henry M. Vanwege de epilepsie waaraan Henry M. leed, besloot een neurochirurg hersenweefsel, waaronder de hippocampus, bij hem weg te halen. De achtergrond was dat medicijnen geen enkel effect hadden op de zware, epileptische aanvallen van de patiënt. De ingreep vond plaats in het jaar 1953. Omdat vanaf die tijd de hippocampus ontbrak, kon hij nieuwe informatie nooit langer dan enkele minuten vasthouden. In 2008 stierf Henry M. op 82-jarige leeftijd. Hij had niets van de periode 1953-2008 in zijn geheugen opgeslagen. Eigenlijk kon hij zich alleen maar dingen herinneren die vóór 1953 waren gebeurd. Om de metafoor van de bibliotheek te volgen: de bibliothecaris stierf in 1953, werd niet vervangen en er kwamen helemaal geen nieuwe boeken meer bij.⁶

3 D.W. Goodwin, *Alcohol and the writer*, New York: Andrews & McMeel 1988.

4 D.W. Goodwin, E. Othmer J.A. & Halikas e.a., 'Loss of short-term memory as a predictor of the alcoholic blackout', *Nature* 1970, 227, p. 201-202.

5 D.W. Goodwin, 'Alcohol amnesia', *Addiction* 1995, 90, p. 315-317.

6 Zie over alcohol en hippocampus: A.M. White, 'What happened? Alcohol, memory blackouts, and the brain', *Alcohol Research & Health* 2003, 27, p. 186-196.

3. Herrie in de tent

Iemand uit de buurt moet de politie gebeld hebben – misschien wel omdat er geschreeuw was te horen uit de doorzonwoning – want de politie bonst om 11.30 uur die avond op de deur. De Schot doet open. Er is bloed op zijn hoofd, handen, en kleding. Achter hem staat David met ontbloot bovenlijf. Daarop, zo noteren de politieagenten in hun proces-verbaal, zijn bloedsporen te zien. De politie vraagt of zij de woning mogen betreden. De Schot stemt toe, gaat op de bank zitten en steekt een onsamenvattend verhaal af over waarom hij in Nederland verblijft. Twee verbalisanten lopen naar boven waar inmiddels ook David is. Op de overloop en in de badkamer zien de verbalisanten veel bloed. Zelfs het behang zit onder de spatten. Ze zien ook een vleesmes op de grond liggen. David is duidelijk minder beneveld dan de Schot. Het zal daarom geweest zijn dat de politie hem – David – vraagt wat er is gebeurd. David neemt de gelegenheid te baat om de situatie te definiëren en zegt door de Schot te zijn aangevallen met een mes. De politie volgt die definitie. David is zodoende de aangever en de Schot wordt aangehouden ‘inzake poging doodslag c.q. zware mishandeling.’ De andere dag komt David – daartoe aangespoord door de politie – op het bureau om aangifte te doen. ‘Hij had in ieder geval de intentie om mij open te snijden’, zegt hij over de Schot.

En de Schot zelf? Die wordt ’s anderdaags verhoord. Het verhoor begint als volgt:

Verhoorder: Schot, je bent niet tot antwoorden verplicht, wat betekent dat alles wat je verklaart, je uit vrije wil doet.

De Schot: Ik ken mijn rechten. Maar wat heb ik gedaan? Heb ik iets ergs gedaan? Ik kan me niet

herinneren wat ik gisterenavond heb gedaan. Wat heb ik gedaan?

Verhoorder: Ja, dat heb je. Je hebt David meerdere keren met een mes gestoken.

De Schot: Oh mijn god (...). Ik kan me niets herinneren daarvan. Ik weet niet eens de voetbaluitslag van Nederland.

4. Whisky, Smirnoff en bier

Verdachten die zeggen dat ze zich niets kunnen herinneren komen wel vaker voor. Vooral bij zware geweldsmisdrijven gaat het om tientallen procenten.⁷ Psychiaters noemen dat soort geheugenverlies amnesie. In de strafrechtelijke context is het een term die gemakkelijk voor verwarring zorgt. Dat komt omdat medische diagnostiek – en amnesie komt uit die hoek – geacht wordt los te staan van wat de patiënt wil of wat hem motiveert. Een patiënt heeft een longontsteking. Zeggen dat een patiënt graag een longontsteking wil hebben, grenst aan het belachelijke. Zo lijkt het ook met amnesie te zijn. Forensisch psychiaters menen al snel dat een verdachte een amnesie heeft als die verdachte zegt zich de toedracht van een delict niet te kunnen herinneren. Het maakt dat psychiaters nogal eens over het hoofd zien dat heel wat verdachten graag amnesie willen hebben. Oftewel: hun geheugenverlies veinzen.

Veinsde de Schot dat hij zich helemaal niets kon herinneren van het steekincident? Nee. Om dat goed te begrijpen moeten we terug naar de geroutineerde drinkers van dr. Goodwin. Hij gaf zijn proefpersonen binnen een korte tijdsperiode flink wat te drinken waardoor de helft van hen een aantoonbare amnesie – black-out – kreeg. De gemiddelde Bloed Alcohol Concentratie (BAC) van deze groep was 0.28%.

7 H. Merckelbach & K. van Oorsouw, ‘Daders met geheugenverlies’, in: P.J. van Koppen, H. Merckelbach, M. Jelicic & J.W. de Keijser (Eds), *Reizen met mijn*

rechter: Psychologie van het recht (p. 785-804), Deventer: Kluwer 2010.

Er valt heel goed na te gaan wat David en de Schot die avond dronken. Dat komt omdat de politie later de flessen vond. En ook omdat huisgenoten die tijdens de voetbalavond iets beter aanspreekbaar bleven tamelijk helder konden uitleggen wie wat had gedronken. We mogen er daarom vanuit gaan dat David twee liter bier had weggewerkt. De Schot had een 0.35 liter fles whisky, een 0.7 liter fles Smirnoff wodka en zo'n acht 0.33 flesjes bier soldaat gemaakt. En dat binnen een tijdsbestek van zes uren. Zo'n hoeveelheid correspondeert ruwweg met een BAC van 0.37% oftewel 3.70 promille. Het is een extreem hoog percentage dat bij amateur drinkers medische problemen zou veroorzaken.⁸ Een BAC vanaf 0.40% wordt algemeen als levensbedreigend gezien. Aan de andere kant: geoefende drinkers – vooral die uit het voormalige Oostblok – kunnen over die grens heen gaan zonder in coma te raken. Informatief in dit verband is Amerikaans onderzoek van Perry en collega's naar black-outs bij mensen die werden aangehouden wegens openbare dronkenschap of rijden onder invloed. Het laat zien dat bij een BAC van 0.30% de kans zo'n vijftig procent is dat de arrestant een echte amnesie heeft (en dus niet alleen maar zegt dat hij z'n geheugen kwijt is).⁹ De Schot kwam op de avond van de dertiende juni 2008 ver boven dat niveau uit.

5. Wat er gebeurde

De zaak van de Schot leent zich prima om stil te staan bij de vraag in welke mate buitenlandse verdachten moeten kunnen beschikken over schriftelijke vertalingen van de processtukken. Daarover ontstond namelijk een – voor

strafrechtjuristen interessant – meningsverschil tussen het OM en de raadvrouw van de Schot.¹⁰ Zijn geval is ook geschikt om te illustreren hoe ingewikkeld de schuldvraag kan liggen in een ernstige, maar – op het eerste gezicht – wel simpele steekpartij. Alhoewel: was hij ernstig? Uit de stukken van de politie zou men kunnen afleiden dat er een heuse slachtpartij op de overloop had plaatsgevonden: David 'bloedde hevig en probeerde zijn wond af te drukken, om zo het bloeden te stelpen' staat er in het relaas van de agenten. De foto's van de plaats delict lijken de ernst van het voorval te tonen. De chirurg die het slachtoffer behandelt, ziet het allemaal wat prozaïscher. Hij noteert: 'vier snijwonden; alle oppervlakkig; één week hechting'.

Het verhaal van David komt erop neer dat de Schot tijdens de voetbalwedstrijden aan het provoceren was. Zodoende zouden er wat grofheden zijn gewisseld. David zou – verstandig als hij is – naar boven zijn gelopen. Even later – we volgen nog steeds de versie van David – zou de Schot schreeuwend de trap zijn opgestormd met het vleesmes in zijn hand. Hij zou steekbewegingen in de richting van David hebben gemaakt en David daarbij ook meerdere malen hebben geraakt. David kon niet anders dan de Schot een dreun verkopen. Dat is de versie van David. Zoals gezegd: de politie en later het OM kunnen zich er goed in vinden. Dat komt ook omdat de Schot er geen eigen versie tegenover weet te plaatsen. Tijdens de verhoren komt hij aanvankelijk niet verder dan dat zijn herinneringen aan die avond weg zijn, maar dat hij niet het soort persoon is dat met messen gaat steken. Er is nog een andere huisgenoot. Hij had minder gedronken dan de Schot of David. Hij wordt

8 Zie http://en.wikipedia.org/wiki/Blood_alcohol_content.

9 P.J. Perry, T.R. Argo, M.J. Barnett, J.L. Liesveld, B. Liskow, J.M. Hernan, M.G. Trnka & M.A. Brabson, 'The association of alcohol-induced blackouts and grayouts

to blood alcohol concentrations', *Journal of Forensic Sciences* 2006, 51, p. 896-899.

10 Zie over dit thema: P. van Kampen, S. Denneman, 'Het recht op vertaling in Nederlandse strafzaken', *Strafblad* 2010, 8, p. 32-37.

daarom door de politie als getuige gehoord. Zijn verhaal wijkt af van dat van David. Ja, het was zo geweest dat de Schot aan het provoceren was geweest tijdens de voetbalwedstrijd. Op zeker moment had David de Schot een paar klappen gegeven. Dat speelde zich nog allemaal op de benedenverdieping af. Toen ging David naar boven. En even later deed de Schot dat ook. Maar, nee, deze getuige had niet gehoord dat de Schot brullend de trap op stormde. Evenmin had hij gezien dat de Schot het vleesmes uit de keuken had meegenomen. Gevoegd bij de notitie van de chirurg zou je denken dat het verhaal van deze getuige voldoende zou zijn geweest voor het OM om de zaak tegen de Schot te seponeren. Maar dat was toch niet zo. De Schot deed op zeker moment uitspraken die nogal belastend waren voor hemzelf. Althans: zo kunnen ze worden uitgelegd als je eraan vasthoudt dat *grosso modo* de versie van David de juiste is.

6. Gaten vullen

Het kan niet anders of de Schot zal zijn tijd in de cel hebben doorgebracht met piekeren en peinzen. In zijn geheugen had hij een groot gat voor wat er de avond van de dertiende juni was gebeurd. Omdat de verhoorders hem er voortdurend op aanspraken, zal hij geprobeerd hebben om te reconstrueren hoe de avond was verlopen. De richting waarin hij het moest zoeken was ook duidelijk en werd hem aangereikt door de politie. Die vertelde hem immers dat *hij* had gestoken.

We slaan lang niet alles op van wat we zien. Je zou dus kunnen zeggen dat wij allemaal gaten in ons geheugen hebben, zij het dat ze minder fors zijn dan die van de Schot voor de avond van de dertiende juni. Hoe dan ook, het imperfecte geheugen maakt ons gevoelig voor wat in het jar-

gon van psychologen misinformatie heet. Neem dit Maastrichtse experiment.¹¹ Proefpersonen – normale, kritische studenten – kijken in tweetal- len naar afbeeldingen van alledaagse scènes. De afbeeldingen laten een typische keuken zien met een hoop dingen – zoals servies, een broodrooster en een koffiezetapparaat – die daarbij horen. Of een typisch bureau en veel van wat daar bij kan horen – zoals een computer, een paar boeken en een pen etc. Later vraagt de onderzoeker aan de twee proefpersonen wat ze allemaal in de scènes hebben gezien. De proefpersonen moeten om beurten een object noemen. Een van de proefpersonen is echter een handlanger van de onderzoeker en noemt dingen die er helemaal niet waren. Hij zegt bijvoorbeeld dat er op het bureau een telefoon stond. Nog weer later wordt de echte proefpersoon naar een andere kamer gebracht. Terwijl hij alleen is met de onderzoeker wordt hem gevraagd wat hij echt zelf heeft gezien. De vraag is natuurlijk of hij met grote stelligheid de telefoon gaat noemen. En ja, dat doet vijftig procent van de proefpersonen. Het komt omdat proefpersonen – mensen in het algemeen – geen fotografisch geheugen hebben en daarom al heel snel niet meer precies weten wat ze zagen. Misinformatie die van anderen afkomstig is, wordt dan gebruikt om een reconstructie te maken.

Het is een harde regel in de geheugenpsychologie: hoe groter het geheugengat, hoe meer een persoon zich op sleeptouw zal laten nemen door misleidende informatie. Die wetmatigheid zie je bijvoorbeeld gedemonstreerd in de klassieke experimenten van de Amerikaanse rechtspsycholoog Elizabeth Loftus. In haar experimenten keken proefpersonen eerst naar dia's of filmbeelden over, bijvoorbeeld, een cabrio die bij een *stopbord* arriveert. Vervolgens worden er vragen gesteld die misleidende informatie bevatten.

11 H. Merckelbach, H. van Roermund & I. Candel, 'Effects of collaborative recall: Denying true informa-

tion is as powerful as suggesting misinformation', *Psychology, Crime & Law* 2007, 13, p. 573-581.

Het zijn vragen van het type ‘de cabrio bij het voorrangsbord: was die nou rood of groen?’ Nog weer later worden proefpersonen bevroegd over wat ze allemaal hebben gezien. Een behoorlijk aantal van hen – waaronder ook volstrekt gezonde mensen – zal melden dat er toch echt een voorrangsbord was. Dat aantal zal stijgen naarmate de tijdsafstand tussen misleidende informatie en de scene met de cabrio groter wordt. Dan immers worden de herinneringen aan hoe die scene er echt uitzag steeds vager en krijgt de misleidende informatie volop kans om zich in het geheugen te nestelen.¹²

7. Een hervonden herinnering en wat een deskundige daarvan denkt

De Schot zat al weer enige dagen in zijn cel, toen hij werd verhoord door de rechter-commissaris. Tijdens dat verhoor herhaalt hij nog eens dat hij zich alleen maar flarden van de voetbalavond kan herinneren. Al improviserend reconstrueert hij waarom de dingen liepen zoals de politie zei dat ze liepen. David en hij moeten om het mes hebben gevochten: ‘als hij het mes niet in zijn hand had gehad, dan had ik, denk ik, niet gestoken.’ De officier die later het verhoor leest, moet het *als-dan* karakter van deze reconstructie over het hoofd hebben gezien. Want hij instrueert de politie dat de Schot opnieuw moet worden verhoord omdat hij ‘zijn geheugen weer terug had.’ Dat gebeurt ook en wel een paar weken later. Tijdens dat verhoor is de Schot nog iets uitvoeriger over wat er gebeurd zou kunnen zijn. Maar hij begint zelf het *als-dan* karakter van zijn reconstructie soms uit het oog te verliezen. Hij zegt dat David aanvankelijk het mes had, dat het tijdens een worsteling op de grond viel en dat hij

– de Schot – het had opgepakt. ‘David vloog me aan, zat bovenop mij en we vochten. Ik was hem niet aan het steken met het mes, maar omdat David bovenop me zat, probeerde ik hem van mij af te krijgen. Omdat ik het mes had, denk ik dat ik hem met het mes verwond heb.’

8. Niet uitzonderlijk

De rechtbank die zich over de zaak boog, redeneerde dat de Schot hier in elk geval toegeeft het mes in handen te hebben gehad. Je kunt het de rechtbank niet kwalijk nemen dat ze deze half bekende verklaring serieus neemt. Want een deskundige psychiater zegt ter zitting over de black-out van de Schot: ‘Het is goed mogelijk dat hij drie à vier dagen later, als zijn geheugen niet blijvend beschadigd is, zich meer weet te herinneren dan direct na het incident. Deze herinneringen kunnen tot in detail glashelder terugkomen.’ Tja, eigenlijk verklaart de deskundige precies het omgekeerde van hetgeen zijn wetenschap hem leert. In zijn versie van de alcohol black-out was de bibliothecaris weliswaar ziek en afwezig, maar komen de nieuwe boeken evenzogoed op de juiste plaats in de rekken terecht. Miraculeus.

De zaak van de Schot is niet uniek. Zo bespreekt de emeritus hoogleraar rechtspsychologie Willem Albert Wagenaar in zijn *Broddelwerk* een geval dat er treffende parallellen mee vertoont. In Wagenaars geval zette de officier ook door, maar zag de rechter heel scherp in – misschien ook omdat hij werd geïnformeerd door een andere deskundige – dat een half bekende verklaring van iemand met een alcoholblack-out van nul en generlei waarde is. Daarop volgde vrijspraak.¹³

12 E.F. Loftus, ‘Planting misinformation in the human mind: A 30-year investigation of the malleability of memory’, *Learning & Memory* 2005, 12, p. 361-366.

13 W.A. Wagenaar, *Broddelwerk: Over geklungel in het strafrechtelijke onderzoek*, Amsterdam: Bert Bakker 2010.

9. Kwetsbare verdachten

Psychologen die schrijven over kwetsbare verdachten denken niet aan zaken zoals die van de Schot. Doorgaans hebben ze schizofrene patiënten op het oog. Of patiënten met een neurologische aandoening of een verstandelijke beperking. Het zijn deze aandoeningen die de revue passeren bij de in Engeland gehanteerde *appropriate adult* richtlijn.¹⁴ Die schrijft voor dat als de politie een kwetsbare verdachte gaat verhoren, zij er zorg voor draagt dat bij het verhoor een *appropriate adult* aanwezig is. Het gaat dan om een vertrouwenspersoon van de patiënt. Dat kan een familielid of een verpleegkundige zijn, iemand in elk geval die weet heeft van de beperkingen van de verdachte en die het gesprek tussen politie en verdachte kan vergemakkelijken. Het idee achter deze constructie is dat kwetsbare verdachten – en nogmaals: bedoeld worden patiënten of mensen met een verstandelijke beperking – vaak hun zwijgrecht niet begrijpen en makkelijk te brengen zijn tot valse bekentenissen. Dat idee is zeker sympathiek. Het College van procureurs-generaal zou er wijs aan doen eens studie te maken van de Engelse richtlijn. Dat zeggen we ook al omdat er in Nederland nog wel eens dingen mislopen als patiënten verdachten worden.¹⁵ Toch is de term ‘kwetsbare verdachte’ reuze

naïef. Er gaat de suggestie vanuit dat je in de wereld van de strafrechtspleging twee soorten verdachten hebt: kwetsbare patiënten en robuuste verdachten zoals de Schot. De aanname lijkt bovendien dat die laatste categorie moeilijk tot valse bekentenissen te brengen is en hun zwijgrecht heel goed begrijpt. Maar dat wordt weersproken door de feiten. Neem valse bekentenissen. De Amerikaanse onderzoekers Drizin en Leo maakten studie van 125 gevallen waarin er aantoonbaar sprake was van een valse bekentenis. In zeventig procent van de gevallen ging het om verdachten zonder psychiatrische of neurologische voorgeschiedenis; verdachten zoals de Schot.¹⁶

Of neem de kwestie van het zwijgrecht. Als je aan normale burgers een casuspositie als die van de Schot voorlegt en hen vraagt om zich voor te stellen dat *zij* de verdachte zijn, dan zegt een overweldigende meerderheid dat zij zich zou beroepen op haar zwijgrecht. Dat is in een gedachte-experiment. In het echt liggen de cijfers omgekeerd: de meerderheid van de verdachten – en dat geldt ook voor onschuldige verdachten – ziet af van het zwijgrecht en heeft een niet te stuiten neiging om te reconstrueren en te verklaren.¹⁷ Bij onschuldige verdachten gebeurt dat op basis van de ‘transparantie-illusie’, dat wil zeggen, het geloof dat anderen heel goed kunnen zien wat jouw ware gedach-

14 G.H. Gudjonsson, ‘The psychological vulnerabilities of witnesses and the risk of false confessions’, in:

A. Heaton-Armstrong, E. Sheperd, G. Gudjonsson & D. Wolchover (Eds.), *Witness testimony: Psychological, investigative, and evidential perspectives*, Oxford: Oxford University Press 2006, p. 61-126.

15 Zie voor voorbeelden: H. Merckelbach, T. Smeets, M. Peters & M. Jelicic, ‘Op weg naar een valse bekentenis: een schizofrene patiënt wordt verhoord’, *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid* 2005, 60, p. 827-843. En H. Merckelbach, M. Peters & M. Jelicic, ‘Gaat het weer een beetje, Al Capone?’, *Maandblad Geestelijke Volksgezond-*

heid 2007, 62, p. 584-596.

16 S. Drizin & R. Leo, ‘The problem of false confessions in the post-DNA world’, *North Carolina Law Review* 2004, 82, p. 891-1007.

17 Zie S.M. Kassin & R.J. Norwick, ‘Why suspects waive their *Miranda* rights: The power of innocence’, *Law and Human Behavior* 2004, 28, p. 211-221. En ook J.M. Schell & S.M. Kassin, *Welche Auswirkungen können Geständnisse haben? Laien-Ansichten über Ermittlungsverfahren und deren Risiken*, paper presented at the Biannual Conference of the German Psychology and Law Section, Giessen, Germany 2009.

ten en emoties zijn.¹⁸ Daarom: elke verdachte die in de cel zit, slecht slaapt, niet meer weet wat er precies voorviel en piekert over de precieze toedracht, is kwetsbaar. Daar helpt geen *appropriate adult*-richtlijn of video-opname van het verhoor aan. Er is maar één ding dat echt telt: een hele goede raadsman of, zoals in het geval van de Schot, raadvrouw.

10. Een jaar

De door Malcolm Gladwell aangehaalde antropologen geven allerlei voorbeelden van mensen die zich onder invloed van alcohol te buiten gaan aan – in onze ogen – vreemd gedrag. Zoals sommige Indianen in Mexico waar het drinken gepaard gaat met ruwe vechtpartijen die dan uiteindelijk met een innige omhelzing worden bezegeld.¹⁹ Bij Engelse post-adolescenten gaat voetbal kijken nogal eens gepaard met stevig alcoholgebruik. En zeker: dan kunnen er over en weer wat klappen worden uitgedeeld zoals de Schot en David deden. Wie van hun tweeën het mes mee naar boven nam is onduidelijk. Dat

de Schot niet alleen het heft in zijn handen had, maar ook de scherpe zijde van het lemmet blijkt uit de verwonding aan zijn hand. Die doen qua ernst niet onder voor de snijwonden van David. David geeft trouwens toe dat hij – uit zelfverdediging zegt hij – de Schot flink te grazen nam. Misschien was het bloed op de overloop wel van de Schot. De politie en het OM vonden het niet de moeite om de herkomst ervan te onderzoeken. David was er verderop in het traject niet langer happig op om als slachtoffer aanvullende verklaringen af te leggen. De huisgenoot van David en de Schot maakt, als hij als getuige de ruzie beschrijft, niet speciaal een opgewonden indruk. Het OM vond niettemin dat het allemaal grote strafrechtelijke importantie bezat, de Schot kwam met zijn halve bekentenis, een deskundige nam die serieus en de rechtbank achtte poging tot doodslag bewezen en veroordeelde de Schot tot een jaar gevangenisstraf.²⁰ Op dat moment had hij een half jaar in voorlopige hechtenis doorgebracht. Eigenlijk zijn alle verdachten per definitie kwetsbaar.

18 S.M. Kassin, 'On the psychology of confessions: Does innocence put innocents at risk?', *American Psychologist* 2005, 60, p. 215-228.

19 Het voorbeeld komt uit C. MacAndrews & R.B. Edgerton, *Drunken comportment: A social explanation*, Chicago: Aldine 1969.

20 De verdediging stelde hoger beroep in.